

Rusaljski ritual kao manifestacija fenomena opsednutosti

Povodom knjige Danijela Sinanija, *Rusalje*, Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2009.

U knjizi *Rusalje* autor Danijel Sinani, docent na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, razmatra jednu zanimljivu, danas iščezlu obrednu praksu u Srbiji □ fenomen rusaljskog rituala.

Rusaljski ritual je u ovoj studiji određen kao "fenomen koji sa svojim dramatičnim ekspresivnim elementima, ritualnim praksama i za njih vezanim verovaljama predstavlja (...) jedinstven i krajnje 'egzotičan' primer ritualnog ponašanja u našoj tradicionalnoj kulturi" (7). Autor ovaj ritual sagledava na jedan drugačiji način, odnosno posmatra ga kao jednu manifestaciju fenomena opsednutosti (9). Pored toga što pruža objašnjenje ideacijske osnove rituala, te njene uloge i funkcije u zajednici u kojoj je i nastao, ovaj rad nudi i odgovore na bitna pitanja kao što su ko su učesnici ovog rituala, kako se nasleđivao, prenosio i širio, kao i kako je i zašto prestao da se praktikuje.

Mnogi autori su se na različite (manje ili više uspešne) načine bavili ovim fenomenom, međutim Danijel Sinani smatra da "nijedna dosadašnja studija rusaljskog rituala nije pružila potpuno i zadovoljavajuće tumačenje ovog fenomena" (7) te tako jedan od ciljeva ove studije postaje pružanje što obuhvatnije analize i tumačenja ovog rituala čime bi se ne samo stekla jedna celovitija predstava fenomena rusalja, već bi se razjasnila problematična mesta i odgovorilo na neka od pitanja koja su ostala otvorena.

Svoje istraživanje autor zasniva na materijalu koji čine svi do sada objavljeni opisi i studije koji se tiču ovog fenomena. Osim što su kritički promatrani, ovi izvori i radovi služe kao osnova za građenje jedne idealtipske deskripcije rusaljskog rituala koja potom služi kao temelj analize. Osnovni metod kojim se autor tom prilikom koristi jeste metod strukturalno-funkcionalne analize, ali se služi i osnovnim postavkama komunikacijskog pristupa proučavanju kulture (10).

Budući da je jedna od osnovnih teza ove studije veza između rusaljskog rituala i fenomena opsednutosti, autor se u teorijskom pogledu oslanja pre svega na rad britanskog antropologa Ajoana Luisa (Ioan Lewis). Svoje sveobuhvatno viđenje ovog, danas već izobičajenog, rituala autor jasno i argumentovano prezentuje na 336 stranica i organizuje u osam poglavlja.

Izvori i radovi o rusaljama

Posle uvodnog dela u kome eksplicitno izlaže svoje ciljeve, način rada i hipoteze, autor se okreće izvorima koje (u poglavljima *Izvori za proučavanje rusaljskog rituala*, *Opšte napomene o izvorima*) najpre prezentuje a zatim i podrobnije kritički razmatra. Pod korisnim izvorima u ovom slučaju se podrazumevaju svi radovi u kojima je moguće pronaći izvorne informacije o feno-

menu rusalj. Kako je radi boljeg snalaženja u bogatoj građi neophodno izvršiti adekvatnu sistematizaciju, opredelivši se za temporalni kriterijum, autor izvore izlaže počevši od najstarijih i navodeći ih u izvornom obliku kako bi se postigao što veći stepen verodostojnosti. Kritika koju Danijel Sinani upućuje izloženim izvorima zasniva se na pitanjima o poreklu informacija koje se u njima nalaze (da li su primarne, sekundarne), zatim o prirodi informacija u njima tj. o postojanosti i koherentnosti tekstova, te na poređenju raznovrsnih informacija dobijenih od različitih autora (110).

U narednom poglavlju, *Dosadašnji radovi o rusaljama*, kao što je iz samog naziva moguće zaključiti, predstavljeni su neki od zaključaka i objašnjenja do kojih su došli pojedini autori baveći se ovom temom. Radovi su uslovno okarakterisani kao pregledni radovi (npr. rad Vidosave Nikolić-Stojančević) i analize (npr. radovi Jovana Subotića, Miloja Vasića, Dušana Bandića i dr.). U tom smislu autor se ukratko osvrće i na radove koji ne mogu da budu smešteni u analizu (radovi Tihomira Đorđevića i R. Kazimirovića).

Idealtipski model rusaljskog rituala

Nakon prezentacije materijala, postaje moguće formirati jedan idealtipski model ovog rituala (poglavlje *Slika rituala. Idealtipska deskripcija*) i na taj način pružiti jednu kompletnu sliku ove obredne prakse. Bitno je napomenuti da su tom prilikom uzeti u razmatranje i podaci koji do sada nisu bili uzimani u obzir prilikom analize rusaljskog rituala (221). Na osnovu ovog modela ritual se određuje najpre u vremenskom i prostornom smislu, a zatim se pažnja premešta na pitanje učesnika i samog toka rituala (od okupljanja na seoskoj slavi, padanja u zanos pa do "povraćanja" rusalje koje se odvija uz pomoć "krajničara"). Poslednja faza rituala, odnosno egzorcistički ritual "povraćanja padalice" dočarana je i kroz fotografije izložene u ovom delu studije. Kako bi ritual sagledao "sa svih strana", Danijel Sinani ne zaobilazi ni verovanja vezana za proučavani ritual (u kojima se pominju elementi poput obuzimanja određene osobe od strane natprirodnih sila, komunikacija sa natprirodnim, proricanje) kao ni legende o samom nastanku rituala.

Rusaljski ritual i antropološke teorije opsednutosti

U poglavljima *Antropološke teorije opsednutosti* i *Rusaljski ritual u svetlu antropoloških teorija o opsednutosti* autor pruža jedno drugačije tumačenje rusaljskog rituala pošavši najpre od pregleda postojećih teorija o opsednutosti u kome je najviše pažnje posvećeno teoriji britanskog antropologa Ajoana Luisa. Jedna od bitnih novina koju je u teorijskom pogledu ovaj autor uveo, jeste podela kultova opsednutosti na periferne i centralne (253). Pored Luisove teorije, teorijski okvir ove studije čine i zaključci do kojih su u svojim istraživa-

njima došli Dejvid Gelner, Rodžer Gom, Majkl Lambek i Dženiz Bodi. Primenom Luisove teorije na objašnjenje rusaljskog rituala, Danijel Sinani uočava neke specifičnosti domaće etnografske građe (kao npr. težnja ka boljem društvenom položaju u zajednici koja se ostvaruje učešćem u ritualu).

Kao rezultat analize autor potcrtava ključne elemente na osnovu kojih je moguće dovesti u vezu rusaljski ritual i fenomen opsednutosti (zaposedanje tela od strane nekog oduhovljenog entiteta, postojanje čitavog sistema zaštite od opsedajućih entiteta) od kojih je krucijalni upravo egzorcistički ritual (279). Kao potencijalne padalice odnosno rusalje autor vidi osobe sa društvene margine (najpre žene koje osećaju neki vid uskraćenosti), zatim one osobe koje svoje napade opsednutosti koriste kako bi postigle određeni stepen profesionalizacije i naposljetku one osobe koje su već visoko profesionalizovana lica (292). Kada je u pitanju "putovanje" ovog rituala, autor smatra da se on zapravo širio kao "idiom koji je uskraćenim i podređenim kategorijama lica, koja nisu mogla ravnopravno da učestvuju u kompeticiji za položaje moći, omogućavao da nadomeste svoje nedostatke i usmere svoje potencijale u borbi za bolji životni položaj" (307).

Razmatranje fenomena rusalja kroz prizmu antropoloških teorija o opsednutosti, prema mišljenju autora, omogućava objašnjenje svih aspekata ovog fenomena (ideacijske osnove, funkcija, učesnici, prenošenje). Na samom kraju, autor odgovara i na pitanje zašto je ovaj ritual prestao da se praktikuje i kao bitne razloge izdvaja proces industrijalizacije, sa tim povezan privredni razvoj regiona istočne Srbije, migracije stanovništva, poboljšanje infrastrukture, ali i uticaje koji su imali komunistička vlast posle Drugog svetskog rata kao i pravoslavna crkva. S tim u vezi autor zaključuje da ovaj ritual nije doživio značajnu kvalitativnu redukciju već da je samo nestao, ali isto tako naglašava da su neki njegovi elementi preživeli i da se praksa padanja u zanos prenela iz javne u privatnu sferu (314).

* * *

Na samom početku ove knjige, autor postavlja pitanje o smislenosti bavljenja izumrlim ritualom o kome je već pisano. Međutim, upravo ova studija ne ide u prilog tvrdnji da je o nekom fenomenu, problemu, pitanju "već sve rečeno". Svojim sveobuhvatnim i drugačijim pogledom na fenomen rusalja, Danijel Sinani ne samo što nudi odgovore već, što je u naučnom smislu još važnije, stvara mesto za nova pitanja. Takođe, sabiranjem radova o ovom fenomenu na jednom mestu, autor umnogome olakšava posao budućim istraživačima. U tom smislu ova knjiga predstavlja dobru polaznu osnovu u istraživanju obrednih praksi, ali i podsticaj za neka nova promišljanja religijskih fenomena i rituala u široj antropološkoj perspektivi.

Marija Ristivojević